

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞ'INDA VE ATATÜRK DÖNEMİNDE FİYATLAR VE GELİRLER

Prof. Dr. FERİDUN ERGİN

1-BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞ'INDAN ÖNCE

a) Para değeri ve kambiyo kurları :

Kuruş, hesap birimidir. 40 para, 1 kuruş ederdi. 1 Osmanlı lirası, 100 kuruştur.

Osmanlı lirasının değeri, 6.615 gram saf altındır.

İstanbul Borsasında sterlin 110 kuruşa, dolar 22.5 kuruşa ve frank 4.37 kuruşa işlem görürdü.¹

b) Millî gelir :

Vedat Eldem, istatistiklerin eksiklik ve yetersizliğine rağmen yarım yüzyıl geriye inen bir araştırma yapmıştır.² Bu araştırma sonucuna göre, 1914'de kişi başına millî gelirden düşen pay 1 072 kuruştur.

Gayri safi millî hâsılanın % 54.18'i tarımdan, % 10.13'ü imalâtta ve % 7.85'i ticaretten elde ediliyordu.

Amerika Birleşik Devletlerinde, aynı tarihte, kişi başına millî gelirden düşen pay, Osmanlı İmparatorluğundakinin yaklaşık beş katı idi.

c) Türkiye'de hazırlanan ilk geçinme indeksi :

İlk geçinme indeksi, Düyunu Umumiye idaresinin teşebbüsüyle 1914 Temmuzunda hazırlanmıştır. Orta dereceli bir memurun aylık giderleri, geçinme indeksine esas tutulmuştur.

O zamanlar, orta dereceli bir memurun sıkıntısız geçinebileceği düşünülürdü. Yaşlılar çok defa yetişkin çocukları, gelinleri, damatları ve torunları ile aynı çatı altında oturduklarından, konut ön planda bir sorun değildi. Bir gencin devlet hizmetine girmesi,

¹ Fransız, İsviçre ve Belçika frankı ile lîre, drahmi ve ley 1914'de eşit değerde idi. Fransız frankının saf altın karşılığı 0.290 gramdır.

² D.I.E., Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişiminin 50. Yılı.

aile kurmasına yeterli bir malî güvence sayılırdı. Anneler ve dadılar, erkek bebeklerin beşiklerini bir gün memur olacaklarını hayâl ederek sallarlardı. Kâtibim, çağın popüler bir şarkısıydı.

İndekse göre, orta dereceli bir memur İstanbul'da 235 kuruş 10 para aylıkla geçinebilirdi. Ancak kiralar, diş tozu veya diş suyu, jilet ve tıraş sabunu, kozmetikler, ilâç ve doktor giderleri, yol masrafı, eğlence, sigara ve içki, kültürel ihtiyaçlar indekste hesaba katılmamıştır. Düyunu Umumiye İdaresi, kemerini sıkı bir kâtip imajı ortaya koymuştu. Meyve ve balık bile yemeyen perhizkâr memur...

d) İstanbul'da fiyatlar :

Su, ucuzluğun simgesiydi. Fiyatı normalin altında görünen bir mala "sudan ucuz" denilirdi. Terkos şebekesine bağlı konutlar azdı. Su ihtiyacı ev sarnıcından, evin kuyusundan ve mahalle çeşmesinden temin edilirdi.

1914 Temmuzunda perakende fiyatlar:

	1 kilo ³	
Ekmek	1.46	kuruş
Pirinç ve makarna	2.34	"
Patates	0.78	"
Kuru fasulye ve nohut	3.12	"
Süt	1.59	"
Kaşar peyniri	9.35	"
Koyun eti	5.79	"
Yumurta	0.50	"
Şeker	2.34	"
Sabun	5.45	"
Gazyağı	1.17	"

Kahvenin kalitesi iyi ve fiyatı 9.35 kuruştur. "Bir fincan kahvenin kırk yıllık hatırı vardı." Yemen kahvesi, beğenilirdi. Türk kahvesi veya Türk usulü kahve, Avrupa'da da meşhurdu.

Zeytinyağının kilosu 6.24 kuruştur. Yemeklerde, zeytinyağı idareli kullanılırdı. Bol zeytinyağı kullanılmasını gerektiren patlıcan ve kabak türlerine "bayıldı" veya "imam bayıldı" adı verilmişti.

Odunun çekisi 45 kuruş ve mangal kömürünün kilosu 0.39 kuruştur. "Ateş pahası", fiyatı yadığanan malları belirten bir deyimdi.

³ Merkezî İstatistik Müdüriyeti Umumiyesi, İhsaf Yıllık, Birinci Cilt, 1928.

Fiyatlar, 1909'dan beri ağır bir tırmanış halindeydi. Pahalılıktan şikâyet edenlere rastlanıyordu. Ancak Birinci Dünya Savaşı enflasyonunu yaşayanlar, eski günleri anarken "zaman olur ki, hayâli cihan değer!" diyeceklerdi.

e) *Anadolu'da ve Trakya'da hayat pahalılığı :*

Merkezî İstatistik Müdüriyeti Umumiyesi de, 20 il merkezinde 26 "kalem" gıda maddesinin 1914 perakende fiyat indekslerini Cumhuriyetin ilk yıllarında hesaplamıştır. Yapılan fiyat araştırması, hayat pahalılığının bir şehirden öbürüne çok değişik olduğunu göstermiştir. Fiyat farklarının başlıca nedenleri nakliye masrafları, "ihtikâr" ve tespit hatâlarıdır.

İndekslerde, 20 il merkezinin ortalaması 100 olarak kabul edilmektedir. 6 il merkezinde hayat pahalılığı göstergeleri ortalamının üstünde, 14 il merkezinde ise altındadır.

En pahalı şehirler Mersin, Elâziz, Konya, Kastamonu, Ankara ve Giresun'dur.

1914
Hayat pahalılığı
indeksleri ⁴

<u>20 il merkezi ortalaması</u>	100
Mersin	187
Elâziz	143
Konya	132
Kastamonu	137
Ankara	129
Giresun	121

Adana ile Mersin ve Trabzon ile Giresun, aynı coğrafi bölgelerin şehirleridir. En ucuz şehir olan Trabzon'da, fiyatlar Giresun'a kıyasla yarının da altındadır. Mersin'de hayat pahalılığı, Adana'nın iki katına yakındır. Yirminci yüzyıl başlangıcı Osmanlı Devleti ekonomisini inceleyen yabancı uzmanlar, Tarsus'tan Mersin'e taşıma maliyetinin Mersin'den İskendinavya limanlarına ödenen navlunla kıyaslanabileceğine işaret etmişlerdir.

⁴ Merkezî İstatistik Müdüriyeti Umumiyesi, adı geçen kaynak.

İstanbul, İzmir, Adana, Antalya, Edirne, Erzurum, Eskişehir, Sivas, Denizli, Diyarbakır, Zonguldak, Samsun, Trabzon ve Kayseri, hayat pahalılığı Türkiye ortalaması altında olan il merkezleridir.

20 il merkezi ortalaması	1914
	Hayat pahalılığı indeksleri ⁵
	100
Trabzon	59
Denizli	65
İzmir	69
Sivas	78
Edirne	79
Samsun	81
Eskişehir	85
İstanbul	86
Antalya	87
Erzurum	89
Kayseri ve Zonguldak	92
Adana ve Diyarbakır	95

2-1915/1918 ENFLASYONU

a) Seferberliğin maliyeti :

Amerika Savunma Bakanlığı istatistiklerine göre, Birinci Dünya Savaşı'nda 65 milyon kişi silâh altına alınmıştır. Osmanlı Devleti'nde, dört yılda askere çağırılanların sayısı 2 850 000 dir.

	Birinci Dünya Savaşı'nda silâh altına alınanlar
Merkezî Devletler	22 850 000
İtilâf Devletleri	42 188 810
<u>Toplam</u>	<u>65 038 810</u>

Columbia Üniversitesinden Edwin R.A. Seligman, seferberlik giderleri toplamının 211 milyar (altın) dolar tuttuğunu tahmin etmiştir.⁶

⁵ Merkezî İstatistik Müdüriyeti Umumiyesi, adı geçen kaynak.

⁶ Edwin R.A. Seligman, Essays in Taxation.

1914'te, 10 dolarlık Eagle'in saf altın karşılığı 15.04632 gramdı. Altın ölçü tutulursa, Birinci Dünya Savaşı giderleri 317 373 ton kıymetli metaldir.

Osmanlı Devleti'nin seferberlik giderleri, 1 milyar 802 milyon doları bulmuştur. Cephelelerdeki askerlerin % 4.38'i Türk olduğu halde, Osmanlı Ordusunun malî imkânları % 0.85'den ibaret kalmıştır.

	<u>Birinci Dünya Savaşı'nda seferberlik giderleri</u>
Merkezî Devletler	\$ 76 milyar 008 milyon
İtilâf Devletleri	\$ 156 " 150 "

b) Kaime emisyonu :

Yabancı ülkelerde olduğu gibi, Osmanlı Devleti'nde de seferberlik giderleri kısmen emisyonla karşılanmıştır.

Hazine piyasaya kâğıt para sürmeye başlayınca, altın ve gümüş sikkeler ortaldıktan çekilmiştir. Madenî ufaklıklar da bulunmaz olmuştur. Kâğıt para dolaşım hacmi büyürken madenî sikkelerin gömülenmesi, bir süre enflasyonu frenlemiştir.

Enflasyon, 1916'da hızlanmıştır.

	<u>Düyunu Umumiye geçinme indeksi⁷</u>
1914	100
...	...
1918	1897

Harp sonuna kadar, 161 milyon liralık kaime basılmıştır.

c) Harp ekonomisi :

Köylünün cepheye gitmesi ve çift hayvanlarına savunma ihtiyaçları için el konulması üretimi düşürdüğü gibi, pazar yerlerine ürün sevkiyatını da aksatmıştır. İthalât tıkanmıştır. Fiyat kontrol mekanizması işe yaramamıştır. İhtiyaç maddelerinin çoğu karaborsaya geçmiştir.

Mal darlığını önlemek amacıyla vesika sistemine başvurulmuştur. Ancak tüketicilere kuponlarla öngörülen miktarlar tevzi edile-

⁷ Merkezî İstatistik Müdüriyeti Umumiyesi, adı geçen kaynak.

memiştir. Subay ailelerine ve memurlara aynı yardım yapmaya çalışılmışsa da, dağıtım düzenli bir şekilde yürütülememiştir.

İstanbul'da açlık başlamıştır. Gıdasızlıkla ilgili hastalıklar çoğalmıştır. Galata ve Beyoğlu'nun eğlence yerlerinde, kulüplerinde ve batakhanelerinde avuç dolusu para harcayan harp zenginleri türemiştir. Gün gördükleri hallerinden belli yaşlı erkekler ve çarşafli kadınlar geç saatlerde çalgılı gazinoların arka kapılarına, duvar diplerinden sokularak garson yamaklarından artık yiyecekleri ucuza satın almaya çalışmışlardır. Şehitlerin yüreklerde bıraktıkları boşluk, küçük çocuklara sevgiye dönüşmüştür. Nineler ve anneler, boğazlarından kestiklerini yavrularına ayırmışlardır. Müslüman mahalleleri, sessizliğe gömülmüştür.

3-MÜTAREKE VE MİLLİ MÜCADELE

a) *Enflasyonsuz başarılan topyekûn savaş:*

Millî Mücadele yıllarında, Anadolu'da kullanılan para, Osmanlı kaimeleridir.

Mustafa Kemal, enflasyon istemiyordu. Birinci Dünya Savaşı'nda enflasyonun sebep olduğu sıkıntıları ve halkın moralini nasıl tahrip ettiğini görmüştü. T.B.M.M. kürsüsünde, malî zorluklara rağmen, bütçe dengesini titizlikle koruduğunu belirtecekti.⁸

Psikolojik ortam da, Ankara hükümeti adına emisyon yapılmasına uygun değildi. Paranın "sahibi mülk" olan Padişaha "aidiyeti" yüzyıllardan beri kökleşmiş bir inançtı. Pullara "Anadolu Postaları" sürşarjunun bastırılmasını bile yadırgayanlar olacaktı. Kuvayı Milliye'nin kaime çıkartmasını öngörececek bir tasarımı 1920 ve 1921 yıllarında milletvekillerine kabul ettirmek zordu. İsviçre veya İtalya'da banknot bastırmak kolay olmayabilirdi. T.B.M.M. alâmetleriyle dolaşıma sürülecek yeni bir parayı halkın benimseyeceği de şüpheliydi.

Millî Mücadele'yi, Ankara yürütüyordu. Emisyonun anahtarı, İstanbul'daydı.

Aynı paranın iki ayrı egemenlik alanında kullanıldığı durumlarda, emisyonu kontrol eden rejimin tartışılmaz bir avantajı vardır. Yeniden başlatılacak emisyon, satın alma gücünü İstanbul

⁸ Mustafa Kemal Paşa, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 1 Mart 1921.

yöresinde yoğunlaştırır ve yükselen fiyatlar Kuva-yı Milliye'nin finansmanını felce uğratabilirdi. Ankara, enflasyon ve emisyon tehlikesi karşısında savunmazdı.

Bu tehlike, gerçekleşmedi.

Milli Mücadele, enflasyonsuz başarılı bir topyekûn savaştır.

b) Altın piyasası ve kambiyo kurları :

Reşat altını, Birinci Dünya Savaşı sonunda 472 kuruştur. Dolar da, 107 kuruşa çıkmış bulunuyordu. Altın piyasasının ve döviz kurlarının yükseliş oranı, fiyatların çok gerisindeydi.

Mütarekenin başlangıcında, altın ve döviz fiyatları gerilemiştir. Bu gerileme Anadolu'da düşmana mukavemet şiddetlenince yükselişe dönmüştür. Yabancı sermaye girişleri durmuştur.

Para ve sermaye piyasaları, politika konjonktürlerine ve psikolojik faktörlere duyarlıdır. Güven veya güvensizlik, daima para ve sermaye piyasalarına yansır.

Şirketlerin uyrukluğu	Birinci Dünya Savaşı sonunda ve Mütarekede kurulan yabancı şirketler	
	Şirketlerin tescil ettirdikleri sermaye	Tescil tarihi
Almanya	12 000 000 mark	1918
Birleşik Devletler	11 275 000 dolar	1918
İsviçre	125 000 000 frank	1919

İstanbul ve İzmir'de, para ve sermaye piyasaları azınlıklar, Levantenler ve yabancılar elindeydi. Onlar, işgal kuvvetlerinin bayrakları gölgesinde güven duymaktaydılar. Millî Mücadele boyunca, askerî ve siyasî durumlara göre, özellikle sterlin kurlarında iniş çıkışlar olmuştur. Kuva-yı Milliye'nin zaferleri, memleketten döviz çıkışlarını yoğunlaştırmıştır. Düşmanın ümitli olduğu günlerde ise, kambiyo piyasasında Türk lirası değer kazanmıştır. Arz ve talep mekanizması tersine işlemiştir.

Olaylar	Sterlin kuru			
	Mart	1920 sonu	416	kuruş
T.B.M.M.'nin 23 Nisanda Ankara'da toplanması	Nisan	1923 sonu . . .	472	kuruş
Yunanlıların Bursa, Akşehir ve Edirne'ye yürümleri (22 Haziran - 25 Temmuz)	Temmuz	1920 sonu	410	kuruş
Kâzım Karabekir'in Kars'ı kurtarması (2 Kasım)	Kasım	1920 sonu	470	kuruş
Birinci İnönü zaferi (9-10 Ocak) ve Londra Konferansının toplanması (23 Şubat)	Şubat	1921 sonu	581	kuruş
Yunanlıların yeniden ilerle- mek üzere Anadolu'ya kuvvet göndermeleri	Mayıs	1921 sonu	501	kuruş
Sakarya Meydan Muhare- besi (23 Ağustos-13 Eylül)	Ekim	1921 sonu	738	kuruş
Türk Ordusunun taarruz gücünün olmadığını, düş- man propagandasının yay- ması, Ankara'da gerginlik ve eleştiriler(1922 İlkbaharı beklentileri)	Mayıs	1922 sonu	660	kuruş
Lozan Konferansı toplanır- ken..	Kasım	1922 sonu	882	kuruş

4-1923'DE TÜRKİYE EKONOMİSİ

a) Altın piyasası ve döviz kurları :

Hazinenin elinde kayda değer bir altın ve döviz stoku bulunmuyordu. Türk lirası, kambiyo piyasalarında desteksizdi.

Para dolaşım hacmi, Mütarekeden beri değişmemişti. Bütçe az çok denkti. Türk lirası, konvertibl idi ve zaferin kazandırdığı prestije dayanıyordu.

İhracatımız 84 651 094 lira, ithalâtımız 144 688 741 lira idi. Görünmeyen kalemlerden ve sermaye hareketlerinden memlekete

girmeye başlayan döviz, dış ticaret açığını karşılamaya yararlı oluyordu.

1923'de kurulan yabancı şirketler

Şirketlerin uyrukluğu	Şirketlerin tescil ettirdikleri sermaye	Döviz kurları	
Amerika	11 225 000 dolar	152.5	kuruş
İngiltere	2 366 000 sterlin	759	"
İtalya	505 800 000 liralık	7.61	"
Fransa	279 000 000 frank	10.05	"
Hollanda	251 000 000 florin	77.94	"
Romanya	125 000 000 ley	0.94	"
Belçika	4 000 000 frank	8.58	"
Rusya	25 000 000 frank	10.05	"

Bir Reşat altını, 707 kuruştur.

b) Fiyatlar :

Merkezî İstatistik Müdüriyeti Umumiyesi, 20 il merkezinde 26 kalem gıda maddesinin 1914 yılına göre indekslerini çıkartmıştır. İndeksler, Türkiye genelinde fiyatların 13 katına yakın artmış olduğunu göstermektedir.

İndekslere esas tutulan 26 madde şunlardır : sadeyağ, yumurta, zeytinyağı, kaşar peyniri, beyaz peynir, siyah zeytin, çay, kahve, şeker, ekme, buğday unu, pirinç, makarna, patates, fasulye, nohut, mercimek, bulgur, soğan, koyun eti, sığır eti, tavuk ve dört kalem daha..

	20 il merkezinin ortalama hayat pahalılığı indeksi	1923 enflasyon hızı
1914	100	—
1922	1 256	—
1923	1 279	% 2

1914 ortalaması 100 esasına göre, en ucuz 9 il merkezi Eskişehir, Erzurum, Antalya, Denizli, Adana, Trabzon, Edirne, İstanbul ve Kayseri idi. Bu şehirlerde, hayat pahalılığı Türkiye ortalamasının altındaydı.

1923 hayat pahalılığı indeksi

(20 il merkezi 1914 ortalaması=100)

Eskişehir	925
Erzurum	1 000
Adana	1 114
İstanbul	1 163

1914 ortalaması 100 esasına göre 1923 hayat pahalılığı indeksi 1279'un üstünde olan 11 il merkezi Elâziz, Zonguldak, Mersin, Kastamonu, Kayseri, Konya, Ankara, Diyarbakır, İzmir, Trabzon ve Giresun idi. Bu şehirlerde, hayat pahalılığı Türkiye ortalamasının üstündeydi.

1923 hayat pahalılığı indeksi

(20 il merkezi 1914 ortalaması=)

Elâziz	1 688
Zonguldak	1 666
Mersin	1 587
Ankara	1 315
İzmir	1 331

c) Millî gelir :

1923'ün bir bekleyiş yılı olduğu söylenebilir.

İstanbul, 1588 yıllık başkentti. Surlarında 470 yıl Türk bayrağı dalgalanmıştı. Silâhlar sustuktan sonra, işgal kuvvetleri çekilmişti. Hilâfet İstanbul'da, siyasî iktidar Ankara'da idi. Lozan Konferansı'nın uzaması, İstanbul'da yorumlara yol açıyordu. Ordu, görevi başındaydı. Ancak kışa doğru terhis edilenler tarlalarına döneceklerdi.

Ermeniler, 1915'de ve daha sonra, terkettikleri her yeri ateşe vermişlerdir. Şehir ve kasabalarda, birçok mahalleden geriye yangın yerleri kalmıştı. Şark mültecileri, henüz yurtlarına dönmüş değillerdi. Yunanlılar da, kaçarken on binlerce konutu yakmış ve yıkmışlar, hayvan sürülerini süngülemiş, kurşunlamış yahut önlerine katıp götürmüşlerdi.

İzmir İktisat Kongresi'nde, memleket sorunları dile getirilmişti. Ancak iktisat politikasının izleyeceği rota henüz belirmemişti. Devlet maliyesi, büyük sıkıntı içindeydi. Yabancılar, (Lord Curzon'

la birlikte) iktisadî zorlukların Ankara'yı birkaç yıla kalmadan dize getireceğini tahmin ediyorlardı.

1923'de, üretimin fazla bir artış göstermesi beklenemezdi.

	1923'de gayri safi yurt içi hâsıla ⁹
Carî fiyatlarla	964.2 milyon lira
1914 sabit fiyatlarıyla	75.4 " "
Altın giderlerine göre	136.4 " "
Döviz hesabıyla	634.3 milyon dolar

d) *Kişi başına reel millî gelir:*

1927'de yapılan ilk nüfus sayımında yazılanlar 13 648 270 kişidir. Birkaç yüz bin kişinin yazılmamış olduğunu ileri sürenler vardır.

İlk sayımın ortaya koyduğu rakamdan geriye doğru yıllık artışı düşerek 1923 nüfusunu 12 582 000 olarak gösteren kaynaklara rastlanmaktadır.

Oysa, Karma Mübadele komisyonundan önce ayrılan Rumların sayısı 1.1 milyon ile 1.5 milyon arasında tahmin edilmektedir. Yunanistan ve diğer Balkan ülkeleri ile Suriye-Irak-Rusya'dan göçmenler 1924-1930 arasında gelmişlerdir. Karma Mübadele Komisyonu gözetiminde, 1923'den sonra ayrılan Rumların sayısı sadece 189 916'dır, anavatana gelen Türklerin sayısı ise 355 635'dir. İstatistiklerde gösterilmemiş Türk göçmenler de çoktur.

Türk göçmenleri çoğunluğunun 1923'den sonra geldiğini dikkate alarak Cumhuriyet'in ilân edildiği yıl sonuna doğru nüfusun 11.5 milyonu aşmadığını kabul etmek, gerçeğe daha yakın bir tahmin olabilir.

	1923'de kişi başına gayri safî yurt içi hâsıla
Carî fiyatlarla	83 lira 84 kuruş
1914 sabit fiyatlarıyla	6 " 55 "
1923 altın fiyatlarıyla	11 " 85 "
1923 döviz fiyatlarıyla	55 dolar 15 sent.

⁹ Tuncay Bulutay, Yahya S. Tezel, Nuri Yıldırım, Türkiye Millî Geliri (1923-1948).

Kişi başına millî gelir, Birinci Dünya Savaşı başlangıcından beri 1914 sabit fiyatlarıyla % 39 azalmış görünmektedir. Altın ve dolar kurlarındaki yükseliş, mal fiyatlarını çok geriden izlediği için, kişi başına reel millî gelir kıymetli maden ve dövizle ölçüldüğünde, farklı bir rakam ortaya çıkmaktadır.

5-CUMHURİYET'İN İLK BEŞ YILINDA FİYATLAR VE GELİRLER:

a) Ödemeler dengesi:

Cumhuriyet'in ilk beş yılında, dış ticaret açıkları devam etmiştir.¹⁰

	İthalât		İhracat		Dış ticaret açığı	
1924	-193	611 048	158	867 958	-34	743 094
1925	-241	618 652	192	428 196	-49	190 456
1926	-234	699 735	186	422 755	-48	276 980
1927	-211	398 184	158	420 988	-52	977 186
1928	-223	531 775	173	537 489	-49	994 286
Toplam				-235	182 002

İthalâta, en büyük kalem pamuklulardı. 1925'te, 74 milyon liralık pamuklu, 17 milyon liralık yünü, 22 milyon liralık zahire ve 21 milyon liralık müstemleke erzakı ithal edilmişti. Müstemleke erzakı, Napolyon Savaşlarının mirası bir terimdi. Henüz bağımsızlıklarını kazanmamış deniz aşırı bölgelerden ithal edilen şeker, kahve, çay ve diğer maddelere, Avrupalılar müstemleke erzakı demişlerdi.

Dış ticaret açığı, görünmeyen kalemlerin geliri ve sermaye hareketleriyle karşılanmıştır. Faiz farkı, kısa vadeli sermaye çekmeye yararlı olmuştur. Yabancı şahıslar ve şirketler, direkt yatırımlara girişmişlerdir. Her yıl transfer edilen faiz ve temettü miktarı 7 veya 8 milyon lirayı bulmuştur.

Elimizde yalnız 1924-1927 arasında kurulan yabancı şirketlerin tescil ettirdikleri sermayeye ait bilgiler bulunmaktadır. Bu dönemde Amerikalılar 3, İngilizler 17, İtalyanlar 6, Almanlar 7, Fransızlar 10, Romenler 1, Mısırlılar 1, Macarlar 1, Yunanlılar 1, Belçikalılar 5, Hollandalılar 4, İsviçreliler 2, Ruslar 3, Çekler 1, İsveçliler 1 şirket kurmuşlardır.

¹⁰ Ticaret Bakanlığı, Konjonktür Dergisi. Başbakanlık İstatistik G.D. (Office Central de Statistique).

1924-1927 arasında kurulan
yabancı şirketler

Şirketlerin uyrukluğu	Tescil ettirilen sermayeleri	Döviz kurları
A.B.D.	250 030 000 dolar	187.4 kuruş -194.7 kuruş
İngiltere	54 499 500 sterlin	855 " -956 "
Fransa	190 150 000 frank	9.5 " - 7.7 "
İtalya	240 000 000 liret	8.24 " - 10.33 "
Romanya	200 000 000 ley	0.94 " - ...
Mısır	12 000 lira	917 " - ...
Macaristan	75 000 000 kuron	36 " - ...
Yunanistan	17 100 000 frank	9.5 " - ...
Belçika	52 600 000 frank	8.71 " - 27.42 "
Hollanda	261 550 000 florin	72 " - 79.19 "
İsviçre	3 450 000 frank	34.46 " - 37.95 "
Rusya	400 000 ruble	1 064 " -
Çekoslovakya	12 000 000 kuron	6.17 " -
İsveç	7 500 000 kuron	50.96 " - 53.36

Bazı yabancı şirketlerin millileştirilmesi, Avrupa ülkelerinin paralarını yeniden altına bağlamaları ve Birleşik Devletler piyasasında sıkıntılar belirmesi, 1928'de yabancı sermaye girişlerini azaltmıştır.

b) Altın piyasası ve döviz kurları :

Almanya 1924'te, İngiltere 1925'te ve Fransa 1928'de altın para sistemine dönmüşlerdir. Diğer sanayi ekonomileri de, büyük devletleri izlemişlerdir. Türk lirası, altına dayanmayan ve değeri arz-talep dalgalanmalarına bırakılmış bir serbest döviz durumunda kalmıştır. Kuvvetli para durumuna geçen dövizler karşısında Türk lirası değer kaybetmiştir. Dış ticareti açık veren, borçlu durumda olan ve rezervleri bulunmayan bir ülke parasının konvertibilite rejiminde beş yıl boyunca birkaç puandan fazla değer kaybetmesi her zaman rastlanmayacak bir durumdur.

	Altın fiyatları	İndeks (1923=100)
1924	815 kuruş	115.3
1925	813 "	114.9
1926	809 "	114.4
1927	826 "	116.8
1928	830 "	117.4

İndeks'te görüleceği gibi, 1924-1928 arasında, altın fiyatları çok az değişmiştir. En iyi ürün alınan 1926'da, fiyatların yükseleceği yerde hafifçe gerilemiş olması, altın fiyatlarının kırsal kesim talebine bağlı bulunmadığını göstermektedir.

c) *Fiyatlar:*

Cumhuriyet'in ilk beş yılında ortalama enflasyon hızı % 2.9'dur.

Fiyatlar genel düzeyinin bir yıldan öbürüne hafif yükselişler kaydetmesi, creeping inflation'dur. Bu hafif enflasyon, başlıca üç sebepten ileri gelmiştir:

i) Banknot dolaşım hacmi 158 milyon lirada sabit tutulmakla beraber, bankalarda mevduat artmıştır. Mevduat, kaydı paradır. M1 ve M2 para arzı, mevduat artışları dolayısıyla genişlemiştir.

ii) Dünya ekonomisinin yüksek konjonktür koşulları ve kambiyo dalgalanmaları ithalât maliyetine yansımıştır.

iii) Millî gelirin ve bütçe harcamalarının paralelinde mal ve hizmet talebi artmıştır.

Hayat pahalılığı indeksi
20 il merkezi ortalaması

	İndeks (1923=100)	Enflasyon hızı
1924	105.0	% 5.0
1925	110.6	% 5.4
1926	114.6	% 3.6
1927	113.5	% -1.0
1928	115.2	% 1.5
Beş yılın ortalaması:		% 2.9

1924-1928 yıllarının bir özelliği, enflasyon hızının yörelere göre çok değişik olmasıdır. Ankara ve İstanbul hayat pahalılığı indeksleri de, 20 il merkezi ortalamasından farklıdır. İstanbul'da 1924 ve 1925'te hızla yükselen fiyatlar, ertesi yıl duraklamış ve sonra ucuzlamıştır. Enflasyon hızının İstanbul'da negatif bir rakama dönüştüğü 1927, Ankara'da pahalılığın en çok arttığı yıldır.

İstanbul ve Ankara hayat
pahalılığı indeksleri

	(1923=100)			
	İstanbul		Ankara	
	İndeks	Enflasyon hızı	İndeks	Enflasyon hızı
1924	116.4	16.4	102.4	% 2.4
1925	125.6	% 7.8	111.8	% 8.3
1926	127.7	% 1.6	112.7	% 1.0
1927	112.1	%-12.3	123.5	%10.1
1928	111.7	%- 0.4	124.0	% 0.04

d) Gelirler :

Carî piyasa fiyatlarıyla gayri safi millî hâsıla, Cumhuriyet'in ilk üç yılında arttıktan sonra, 1927'de gerilemiştir. En yüksek kalkınma hızı, 1924'te gerçekleşmiştir. 1927'de millî gelirin azalması, mahsulün bereketsizliğinden ileri gelmiştir. 1925 ve 1928 yıllarının kalkınma hızı da yüksektir.

	Carî piyasa fiyatlarıyla gayri safi yurt içi hâsıla	Kalkınma hızı
1924	1 215 400 000 lira	% 19
1925	1 537 200 000 "	% 12
1926	1 662 100 000 "	% 3.7
1927	1 481 700 000 "	%-9
1928	1 640 000 000 "	% 9

6-KONJONKTÜRÜN DÖNÜM YILI: 1929

a) Gayri safi yurt içi hâsıla :

1929, Türkiye'de ve dünya'da, Büyük Depresyon'dan önceki son refah yılıdır. Gayri safi millî hâsıla, 1929'da doruğuna erişmiştir. Yılın kalkınma hızı yaklaşık % 22'dir.

	1928	1929
Gayri safi millî		
hâsıla	1 632 500 000 lira	2 073 100 000 lira
Kalkınma hızı %	9	21.9
Kişi başına gayri		
safi yurt içi		
hâsıla	118 lira	146 lira
Altın hesabıyla		
kişi başına gayri		
safi yurt içi		
hâsıla	14.2 Reşat lirası veya 93.93 gram saf altın	16.4 Reşat lirası veya 108.98 gram saf altın
Dolar hesabıyla		
kişi başına gayri		
safi yurt içi		
hâsıla	60 dolar	71 dolar
1914 sabit fiyat-		
larıyla kişi ba-		
şına gayri safi		
yurt içi hâsıla	800 kuruş	939 kuruş

1929'da, Amerika Birleşik Devletlerinde, kişi başına gayri safi millî hâsıla 852 dolardı. Türkiye'de ise, 71 dolar. Kişi başına ortalama gelir, Amerika'da 12 kat fazla idi.

b) Fiyatlar :

1929'da, 20 il merkezinde 26 ihtiyaç maddesinin perakende fiyatları artarken iç piyasada tüketilen malların toptan fiyatları ucuzlamıştır. İhracat maddelerinin fiyatları değişmemiştir. Döviz kurlarının etkisiyle, ithal malları yükselmiştir.

1929 Fiyat indeksleri

	1914=100	1928=100
20 il merkezinde hayat pahalılığı	1 533	104
Toptan eşya fiyatları	1 317	101.3
İç piyasa tüketim maddeleri toptan fiyatları	1 511	98.5
İhracat maddeleri	1 091	100.6
İthalât maddeleri	1 587	106.1
Gıda maddeleri toptan fiyatları	1 443	97.9

Yıl içinde, hayat pahalılığı Ankara ve İstanbul'da % 7 artmıştır.

c) "Millî Para Buhranı":

Millî Para Buhranı ifadesini kullanan Gazi Mustafa Kemal'dir.¹¹ 1929'da, dört ayrı olay, ödemeler dengesini sarsmıştır.

i) Kambiyo ve menkul değerler borsasını düzenlemeyi ve spekülasyonu önlemeyi hedef tutan bir kanun çıkartılmıştır. Borsacılık tekniğine yabancı olan bazı bürokratların hazırladıkları bu kanun, ödemeler dengesinin bozulacağına bir işaret olarak yorumlanmıştır. Direkt yabancı sermaye akımı zaten duraklamıştı. Kısa vadeli döviz girişleri de, kanunun yürürlüğe girmesiyle büyük ölçüde azalmıştır.

ii) Yeni Gümrük Tarife Kanunu hazırlanırken "loi du cadenas" unutulmuştur. Gümrük vergilerinin arttırılacağı duyulduğundan, kanun yürürlüğe girinceye kadar geçen zamanda, ithalât yoğunlaşmıştır. Dış ticaret açığı 101 082 308 liraya çıkmıştır.

iii) Millileştirilmiş yabancı şirketlerin birinci taksit vadesi gelmiştir.

iv) Osmanlı Borçları da, dış ödeme sorunlarının gündemine girmiştir.

Türk lirasının değerini koruyacağını düşünenler paralarını dövize çevirerek yurt dışına çıkartmaya başlamışlardır.

Ödemeler dengesinin bozulmasıyla birkaç haftada dolar 208 kuruşa, sterlin 1125 kuruşa, Fransız frankı 8.1 kuruşa ve İsviçre fran-

¹¹ Gazi Mustafa Kemal, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 1 Kasım 1930.

kı 40 kuruşa yükselmiştir. İstikrarsızlık sathı mailinde para değerinin kontrolsüz kaymasına karşı hükümet bir "tedbirler paketi" hazırlamıştır. Resmî döviz alımları durdurulmuştur. Bütçeden tasarruf yapılmıştır. Kadro tensikatına gidilmiştir. Maliye Bakanlığı ile yabancı bakanlar, open market işlemleriyle kambiyo borsasına müdahale edecek bir consurtium kurmuşlardır. 20 Şubat 1930'da, Türk Parasını Koruma Kanunu çıkartılmıştır. Transfer serbestliğine son verilmiştir. Döviz alım satımları, Maliye Bakanlığının kontrolüne bağlanmıştır. İthalât kısıtlanmıştır. Döviz fiyatlarına narh konulmuştur.¹² Dış borç ödemeleri durdurulmuştur.

Gazi Mustafa Kemal, 1 Kasım 1930'da T.B.M.M.'nin çalışma yılını açarken Türk Parasını Koruma Kanununu zorunlu kılan koşulları "Millî Para Buhranı", "geçen yıl uğraşmaya mecbur kaldığımız büyük olay" ve "milletin yaşama hakkına inancını ortaya koyan sorun" sözleriyle ifade etmiştir.

d) Dünya Ekonomi Krizi :

Dünya iktisadî krizi, Birleşik Devletlerde başlamıştır.

Birleşik Devletlerde, kişisel gelirlerin üçte biri, nüfusun yalnız % 5'inde toplanıyordu. Şirket kârlarının önemli bir kısmı, Amerika dışına yatırılıyordu. Birleşik Devletlerden dünya ülkelerine kredi ve sermaye akıyordu. Çok sayıda ülkenin refahı, Birleşik Devletlerin iktisadî koşullarına bağlıydı. Yalnız Almanya'daki dolar plasmanları, 6 milyarı buluyordu.

Amerika'nın iktisadî ufkunda ilk karanlık bulutlar 1928'de konut inşaatının duraklamasıyla belirmiştir. Sanayi kesiminde de, yatırımlar azalmıştır. Konjonktürün yön değiştireceğini gösteren işaretlere rağmen, borsa değerleri giderek hızlanan bir tempoyla yükselişini sürdürmüştür. Orta halli halk da, borsaya para yatırmıştır. Bull Market, 7 Eylül 1929'da son bulmuştur. Black Thursday denilen 24 Ekim 1929'da, New York Borsasında çıkan panik, iktisadî bunalıma dönüşmüştür.

Hisse senetleri, değerlerinin üçte ikisini kaybetmiştir. Borçlar ödenememiştir. Amerikan bankaları, yabancı ülkelere açtıkları

¹² Feridun Ergin, Atatürk Zamanında Türk Ekonomisi.

kredileri vadesinde tahsil edememişlerdir. Bakanlar ve firmalar iflâs tehlikesiyle karşılaşmışlardır.

Kriz çok geçmeden Güney Amerika'ya ve Avrupa'ya çramıştır.

8-BÜYÜK DEPRESYON: 1930-1933

a) *Dünya ekonomisine kısa bir bakış:*

Büyük Depresyonda, dünya ticareti gerilemiştir. Bütün ülkelerde, ithâlat kısıtlanmıştır. Üretim ve tüketim daralmıştır. Fiyatlar düşmüştür. Millî gelir azalmıştır. İşsizlik yayılmıştır. Yatırımlar durmuştur.

Almanya ve Birleşik Devletler, Büyük Depresyon'da en çok sarsılan ülkelerdir. İşsiz sayısı Almanya'da 6 milyonu ve Amerika'da 13 milyonu aşmıştır. Amerika'da gayri safi millî hâsıla % 28.4, kişisel gelir % 49.7, tüketici fiyatları % 26.5 düşmüştür.

b) *Dış ticaret:*

Depresyon yıllarında Türkiye'nin ihracat miktarı büyük artış gösterirken, ihracat geliri azalmıştır. İthalât kısıtlandığından, dış ticaret hesapları ihracat fazlasıyla kapanmıştır. İthalâtın azalmasına rağmen, memlekette mal darlığı olmamış ve fiyatlar ucuzlamıştır.

Türkiye'nin ve bazı Avrupa ülkelerinin dış ticareti

	(İlgili ülke parasıyla-milyon)			
	İthalât		İhracat	
	1929	1933	1929	1933
Türkiye	256.3	74.7	155.2	96.2
Almanya	13 447	4 203	13 483	4 871
Belçika	35 531	14 822	31 784	14 031
Fransa	58 221	28 431	50 139	18 474
Hollanda	2 752	1 208	1 989	725
İngiltere	1 111	626	729	368
İtalya	21 665	7 432	15 236	5 990

Türkiye'nin ithalâta harcadığı döviz % 70.8 azalmıştır. İthal malları da % 25.5 ucuzlamıştır.

İhracatımızın miktarı 669 bin ton ve 638 bin baş'tan 1 milyon 215 bin ton ve 896 bin başa çıkmış, ancak elde edilen döviz % 38 azalmıştır. İhracat maddelerimizin fiyatlarındaki düşüş oranı % 56'dır.

Türkiye, ihracat geliri en az düşen ülkelerden biridir. Bu sonuç fiyatlardan fedakârlığa katlanarak elde edilmiştir.

c) *Altın piyasası ve döviz kurları :*

Türkiye'de, altın fiyatları yükselmiştir.

	<u>Altın fiyatları</u>
1928	830 kuruş
1929	874 "
1930	917 "
1931	919 "
1932	929 "
1933	927 "

İhracat zorluklarına iktisat politikalarının tepkileri üç gruba ayrılabilir.

i) A.B.D., İngiltere, İspanya, Yunanistan, İsveç ve Japonya ithalât kısıtlamalarıyla yetinmeyerek devalüasyon yapan ülkeler arasında sayılabilir.

İlk devalüasyon yapan ülkeler, Brezilya ve Arjantin'dir. Cruzeiro 1929'da ve peso 1930'da düşürülmüştür. 1931'de sterlin'in düşürülmesi üzerine dominyonlar, sömürgeler ve Britanya ekonomisinin etkisi altında bulunan memleketler, paralarını ayarlamışlardır.

Dolar, 1933'de arz ve talebe göre dalgalanmaya bırakılınca düşmüştür. Ertesi yıl, kambiyo piyasalarındaki fiilî değeri üzerinden sabit kur sistemine geçilmiştir.

Devalüasyon yapan ülkeler, altın para sisteminden ayrılmışlardır.

	<u>Kambiyo kurları</u> (Yıllık ortalamalar)	
	<u>1930</u>	<u>1934</u>
Sterlin	1 032 kuruş	637 kuruş
Dolar	212 "	126 "
İsviçre kuruşu	57 "	33 "
Drahmi	2.7 "	1.9 "

ii) Fransa, Hollanda, Belçika, İsviçre 1929-1933 arasında paralarının değerini değiştirmemişler, altın esasına bağlı kalmışlardır. Bu ülkeler, ekonomilerini gümrük vergileri ve ithalât kısıtlamalarıyla korumaya çalışmışlardır.

iii) Türkiye, Almanya, İtalya ve Rusya devalüasyon yapmışlar ve kambiyo kontrolüne dayanarak paralarının kurunu sabit tutmuşlardır.

Gelişme halindeki ekonomilerden çoğu kambiyo kontrolü rejimine geçmekle beraber, devalüasyon da yapmışlardır. Büyük Depresyon-da tarımsal ürün ve hammadde fiyatlarının düşüş oranı, sanayi maddelerinden çok daha yüksek olduğundan ve kısıtlamalar sürümü engellediğinden, devalüasyonlar gelişme halinde olan ekonomilerde zorluklara çözüm getirmemiştir.

Türk lirası değerini korurken döviz kurlarının düşmesi, dış borç yükünü hafifletmiştir.

d) *Geçinme indeksleri :*

Kriz ve depresyon yıllarında fiyatlar ucuzlamıştır. 20 il merkezinde 26 kalemlik genel indeks % 40 oranında düşmüştür. 1933 perakende fiyatları, 1914'ün yaklaşık dokuz katı idi.

	1933'de hayat pahalılığı (İndeksler)		
	<u>1914=100</u>	<u>1923=100</u>	<u>1929=100</u>
20 il merkezi			
ortalaması	912	71.30	59.49
Ankara	879	86.23	64.72
İstanbul	1 174	75.88	59.69

e) *Türkiye'de ve yabancı ülkelerde toptan eşya fiyatları :*

Toptan eşya fiyatları her yerde perakende fiyatlarından daha büyük düşüşler kaydetmiştir. Türkiye, ucuzlukta ön sırayı alan ülkeler arasındadır. Gıda maddeleri toptan fiyatlarının düşüş oranı 1933'de % 61'i bulmuştur.

	1933'de toptan eşya fiyatları (1929=100)
Türkiye genel indeksi (52 madde)	49.6
” gıda maddeleri indeksi	38.6
” hammaddeler ”	42.9
” tekstil fiyatları ”	69.1
Almanya genel indeksi	68.0
Belçika	58.9
Fransa	63.6
İngiltere	68.2
Japonya	81.6

f) Gayri safi yurt içi hâsıla:

Alıcı fiyatlarıyla, yurt içi gayri safi hâsıla, 1929'dan sonra gerilemiştir. Kişi başına nominal gelir ortalaması, azalmıştır. Ancak gelir azalışı, fiyatlardaki düşüşün altında kalmıştır. Depresyonun ilk yıllarında gerileyen sabit fiyatlarla kişi başına gayri safi yurt içi hâsıla, 1931'de depresyon öncesi düzeyin üstüne çıkmıştır.

	Gayri safi nominal yurt içi hâsıla	Kişi başına yurt içi nominal hâsıla	Kişi başına reel hâsıla indeksi
1929	2 081 900 000 lira	146.21 lira	100
1930	1 591 100 000 ”	109.43 ”	87
1931	1 394 500 000 ”	93.90 ”	86
1932	1 174 600 000 ”	77.44 ”	106
1933	1 141 600 000 ”	73.69 ”	118
1914 fiyatlarıyla kişi başına 1933 yılında gayri safi yurt içi hâsıla:			808 kuruş
1933, kişi başına gayri safi yurt içi hâsılanın saf altın karşılığı:			52.52 gram
1933, kişi başına gayri safi yurt içi hâsılanın Cumhuriyet altını karşılığı:			7.94
1933, kişi başına gayri safi yurt içi hâsılanın döviz karşılığı:			58.48 dolar

1933'de, Birleşik Devletlerde gayri safi millî hâsıladan kişi başına 455 dolar düşmekteydi. Bu miktar, Türkiye'dekininkin yaklaşık sekiz katıydı.

9-DEPRESYONDAN KALKINMAYA GEÇİŞ : 1934-1938

a) Dış ticaret :

Depresyonu yenerek tam istihdama ulaşan ilk sanayi ülkesi, Almanya'dır. Almanya, enflasyonsuz orijinal finansman yöntemleriyle iç piyasayı canlandırmayı başarmıştır. Ancak dünya pazarları, Almanya'nın ihracatına açık değildi. Alman fabrikalarına sürüm alanları temin etmek ve hammadde bulmak gerekiyordu. Güney Amerika, Orta Avrupa, Balkanlar ve Türkiye, serbest dövizle mal almakta ve satmakta zorluk çekiyorlardı. Almanya, direkt serbest döviz transferi olmaksızın malın malla mübadelesini gerçekleştirmek imkânını sağlayan bir counter-trading modelini benimsedi. Serbest döviz piyasalarında ihracat mallarına uygun fiyatla alıcı bulamayan memleketlerin müşterisi durumuna geçti. Tarım ekonomilerinin ihracat mallarını yüksek bedelle satın aldı ve onlara kendi sanayi ürünlerini sattı.

Türkiye, diğer ülkelerle de ikili counter-trading anlaşmaları imzaladı. Almanya'ya ihracatını % 353 artırdı. 1938'de, ihracatımızın % 68 i, yalnız Almanya'ya yapıldı.

İthalât	İhracat	Bakiye
1934 - 86 milyon lira	92 milyon lira	4 milyon lira
1935 - 88 " "	95 " "	7 " "
1936 - 92 " "	117 " "	25 " "
1937 - 114 " "	138 " "	24 " "
1938 - 150 " "	145 " "	-5 " "

İhracat fiyatlarında Türk lirası olarak artış oldukça yüksekti. Koyun % 40, tiftik % 94, buğday % 15, arpa % 7, kuru fasulye % 70, kuru üzüm % 13, iç fındık % 38, keten tohumu % 60, zeytinyağı % 36 ve tütün % 57 pahalıya satıldı. İthal malları fiyatlarında da, yükselişler kaydedildi.

Almanya, ihtiyacından fazlasını satın alarak serbest döviz piyasalarına reexport dahi yaptı.

Türkiye'nin döviz geliri artarken, ihracatında tonaj ve baş hesabıyla bir azalma oldu. Dışarıya satılan miktarlar 1 milyon 665 bin tondan, 1 milyon 447 bin tona ve 1 milyon 80 bin baştan 398 bin başa indi.

b) *Altın piyasası ve döviz kurları ve fiyat indeksleri:*

Altın yükselmeye devam etmiştir. Reşat ve Cumhuriyet altınları genellikle eşit fiyata alınıp satılmıştır.

Büyük Depresyon'da devalüasyon yapmayan serbest döviz ülkeleri, paralarını düşürmek zorunda kalmışlardır. Fransız, İsviçre ve Belçika frankları ile florin değerleri düşürülmüştür.

Kambiyo kontrolünü uygulayan ülkelere İtalya, Macaristan ve Romanya da döviz kurlarını ayarlamışlardır.

Altın fiyatı ve kambiyo kurları

	1930		1934		1938	
Altın	917	kuruş	925	kuruş	1 115	kuruş
Dolar	212.2	"	126.2	"	126.0	"
Sterlin	1 032	"	637	"	616	"
Fr. frankı	8.34	"	8.3	"	3.63	"
İs. frankı	41.15	"	40.88	"	28.82	"
Bel. frankı	29.7	"	29.52	"	21.29	"
Florin	85.5	"	85.13	"	69.32	"
Liret	11.12	"	10.82	"	6.63	"

Osmanlı borçlarının % 61'i, Fransız frankıyla aktedilmişti. İsviçre frankıyla ödenecek borçlar da, önemli miktardaydı. Belçika, İsviçre ve Fransız franklarının devalüasyonları, borç yükünün erimesini sağlamıştır. Türk lirası değerinin değiştirilmemesi, malî bakımdan faydalı olmuştur. 1934-1938 arasında, memlekette ithalât sıkıntısı ve mal darlığı söz konusu olmamıştır. İthal mallarının ucuzlaması, tüketici refahına bir ölçüde etki yapmıştır.

1938 fiyat indeksleri

	<u>1923=100</u>	<u>1929=100</u>	<u>1934=100</u>
20 il merkezinde			
hayat pahalılığı	83	69	112
Toptan eşya fiyatları	—	70	120

1914=100 esasına göre, 1938 geçinme indeksleri 1064'dür. Tüketici açısından, 24 yılda hayat 10 kat pahalılaşmıştır. Ancak Cumhuriyet'in başlangıcıyla yapılan karşılaştırma, fiyatların 15 yılda % 17 ucuzladığını ortaya koymaktadır.

c) İstanbul'dan fiyat örnekleri :

	Kilogram fiyatı		
	1914 Temmuz	1927 Aralık	1938 yıl ortalaması
Ekmek	1.46 kuruş	15.46 kuruş	10.0 "
Pirinç	2.34 "	42.86 "	27.8 "
Makarna	2.34 "	42.86 "	28.6 "
Patates	0.78 "	12.47 "	8.5 "
Kuru fasulye	3.12 "	38.97 "	19.0 "
Kaşar peyniri	9.35 "	187.06 "	— "
Beyaz peynir	— "	— "	49.6 "
Koyun eti	5.79 "	89.55 "	46.9 "
Yumurta	0.50 "	6.00 "	1.75 "
Şeker	2.34 "	44.42 "	30.0 "
Kahve	9.35 "	171.47 "	148.1 "
Çay	— "	— "	425.3 "
Zeytinyağı	6.24 "	93.53 "	49.3 "
Kuru soğan	0.38 "	10.10 "	6.9 "
Sadeyağ	7.79 "	155.88 "	94.4 "

d) Gelirler :

Nominal gayri safi yurt içi hâsılanın gerilemesi, 1933 sonlarına doğru durmuştur. 1934-1938 arasında kaydedilen gelişmeler, nominal gelirleri 1929 düzeyine yaklaştırmıştır.

	Gayri safi nominal yurt içi hâsıla	Kişi başına nominal yurt içi hâsıla
1934	1 219 200 000 lira	77.06 lira
1935	1 313 600 000 "	81.29 "
1936	1 698 400 000 "	103.31 "
1937	1 809 500 000 ""	108.19 "
1938	1 898 400 000 "	111.56 "

Cumhuriyetin başlangıcından 1938 yılına kadar reel gayri safi yurt içi hâsıla sabit fiyatlarla % 116 artmıştır.

Nüfus 1938'de 16 milyon 916 bine yükselmiş bulunuyordu. On beş yılda, kişi başına reel gayri safi hâsıla artışı % 39'dur.

	<u>Kişi başına 1938 yurt içi hâsıla</u>
1938 altın fiyatlarıyla	10 Cumhuriyet altını
1938 döviz kurlarıyla	88.54 dolar

1939'da, kişi başına gayri safi millî hâsıla Birleşik Devletlerde 700 dolar, Türkiye'de 118 lira 78 kuruştur. 118 lira 78 kuruşun döviz karşılığı, 1938 kuru, yıl ortalamasına göre 92 dolar 94 senttir. Amerika'da kişi başına gayri safi millî hâsıla, Türkiye'nin yaklaşık 7.5 katıdır.

10-ON BEŞ YILIN BİLANÇO ÖZETİ

a) Fiyatlar :

Türkiye'de fiyatlar 1923-1938 arasında % 17 ucuzlamıştır.

b) Döviz kurları :

Türk lirası 1931'den sonra dolar, sterlin, frank, florin ve diğer serbest dövizler karşısında değer kazanmıştır. Kambiyo kontrolüne geçildikten sonra da ithalât sıkıntısı ve mal darlığı çekilmemiştir.

c) Gelirler :

1923'de, kişi başına gayri safi millî hâsıla Birleşik Devletlerde 695 dolardı. Türkiye'de kişi başına gayri safi yurt içi hâsıla 83 lira 84 kuruştur. Dış âleme ödediğimiz faiz ve temettü çıkartılınca, kişi başına gayri safi millî hâsıla 82 lira 83 kuruşa düşüyordu. Yılın ortalama dolar kuru 152 kuruş olduğuna göre, Birleşik Devletlerde kişi başına düşen gelir memleketimizdekinin 12 katını aşıyordu.

1939'da ise, dolar 126 kuruşa düşmüş ve kişi başına gayri safi millî hâsıla 118 lira 78 kuruşa yükselmiş bulunuyordu. Bu miktarın döviz karşılığı 94 dolar 27 sent idi. Birleşik Devletlerde kişi başına gayri safi millî hâsıla 700 dolar tuttuğundan, fark 1/7 ye inmiş bulunuyordu. Sağlam paralı ve denk bütçeli bir ülke olan Türkiye, 1930'dan sonra mesafeyi azımsanmayacak ölçüde kapatmayı başarmıştı.